

TIPOLOGIA PERSONAJELOR ROMANEȘTI ÎN ROMANUL *COPIL LA RUȘI* DE LEO BUTNARU

La typologie des personnages romanesques
dans le roman „Copil la ruși” de Leo Butnaru

Lia BOTNARI, drd., specialitatea Literatură română,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți,
Conducător științific: Diana VRABIE, conf. univ. dr.

Résumé: Dans cet article nous nous proposons de présenter une typologie des personnages identifiés dans le roman „Copil la ruși” de Leo Butnaru. Parce que la narration a comme bût de montrer aux lecteurs l'enfance passé pendant l'occupation soviétique, on a identifié des personnages très divers en ce qui concerne les valeurs et la mentalité. On parle ici des critères de délimiter comme: le genre, l'âge, le statut social; la position des parents dans la vie politique de l'état et d'autres. On a trouvé des enfants qui rêvent de devenir des pionniers qui mettre les cravates rouges et qui crient „Toujours prêts!” de lutter contre les ennemis de pouvoir soviétique.

Une autre façon de décrire l'enfance est comme la période naïf, l'âge d'or et de l'innocence pendant laquelle l'enfant se trouve dans un espace idéale qui garde les meilleurs souvenirs et les aventures. Mais il y a une grande différence entre les enfants qui ont des parents avec de fonction d'état et ceux qui sont des pauvres paysans, ceux qui n'ont pas des parents ou qui sont d'autre nationalité.

Mots-clés: l'enfance soviétique, le narrateur, une typologie de personnages, les pionniers, l'âge d'or.

Conceptul de *personaj literar* a suferit numeroase mutații de la apariția sa și până în prezent. Teoria asupra personajului a ocupat întotdeauna o poziție privilegiată în cadrul dezbaterilor literare, constituind obiectul unor grile de lectură variate, precum: sociologice, psihanalitice, stilistice, funcționale, semiotice etc.

În literatura postmodernistă personajele și naratorul nu pot fi înțeleși fără a se ține cont de criza cunoașterii, fiindcă *omul contemporan* conștientizează faptul că lumea nu poate fi cunoscută în totalitate, fiind filtrată de subiectivitatea sa.

Definit inițial drept un element structural, o axă primordială a formelor epice și dramatice, *personajul* ajunge să fie calificat drept o componentă de bază a situației narative, ocupând un loc de excepție în sistemul operei literare, de rând cu alte unități textuale ale narațiunii, precum: *istorie* și *intrigă*, *spațiu* și *acțiune*, *cronotop*, *titlu* și *narator* etc. În felul acesta, *personajul* devine una din realitățile cele mai greu de definit în materie de teoretizare a conceptului, deși încercări au fost suficiente.

Astfel, prin conceptul de *personaj literar* teoreticienii disting „persoana, prezentată după realitate, sau rod al ficțiunii, care apare într-o *operă* epică sau dramatică, fiind integrată prin intermediul limbajului în sistemul de interacțiuni al acesteia.” (Dicționar de termeni literari, p. 179)

Potrivit studiului de *Terminologie poetică și retorică* conceptul de *personaj literar* suferă nu doar mutații semantice la nivelul definițiilor și teoretizărilor sale, ci și în cazul clasificării actanților ce fac parte dintr-un text literar. Astfel, studiul ne propune următoarele distincții: personaj bun/ rău, tip pozitiv/ negativ, (formaliștii ruși) personaj mobil (dinamic)/ imobil (static), personaj plat (univoc)/ multidimensional sau rotund, (după funcția pe care o îndeplinește) personaj-agent al acțiunii/ purtător de cuvânt al autorului sau simplu element decorativ. Astfel, în dependență de criteriul propus pentru clasificarea personajelor și tipologiile identificate variază (cf. tipologia propusă de Tvetan Todorov, Georges Ponty sau Claude Bremond).

Pentru a aplica, însă, delimitările respective trebuie, mai întâi de toate, să scoatem în evidență caracterul autobiografic al romanului pe care îl analizăm, or, în cazul acestui tip de text și tipologia naratorului manifestă schimbări conceptuale: „la persoana I, II sau III, naratorul (co-)protagonist, narator-personaj, narator-observator-reflector, obiectiv și subiectiv, conștient sau aparent inconștient, privilegiat sau omniscient și limitat sau cu omnisciență selectivă, credibil și necredibil, singular sau multiplu, *vizibil* sau ascuns” (Panaitescu, 1994, p. 171), el este una dintre cheile de interpretare ale acțiunilor personajului Lică, din perspectiva naratorului aflat „peste ecuatorul vârstei”. Atestăm, în felul acesta, „reconstituirea unei vieți în timp” (George Gusdorf) și „existența, pe de o parte, a unui eu al prezentului (eul narator, subiect al scriiturii), iar, pe de altă parte, un eu al acțiunii, care trimite în mod obligatoriu la trecut.” (Panaitescu, 1994, p. 19)

Iată de ce, în prezentul articol ne stabilim drept obiectiv principal identificarea unor criterii de delimitare a personajelor ce fac parte din *vârsta inefabilului* și *a inocenței*, prezente în roman, precum: etnia, vârsta, genul, statutul social al părinților, apartenența politică a părinților etc.

Distincția dintre copiii ce fac parte din *etni* diferite devine tranșantă când trăsăturile particulare ale *copiilor-ruși* ies în evidență: „însă [când] vreuna din ruscuțe o pornea spre bunici înarmată până în dinți – avea un bici excelent, gros, dureros la atingere, din piele de porc argăsită – „la ruși” se aflau mai toate fermele colhozului” (Butnaru, 2013, p. 68). Acest ultim enunț are menirea de a prezenta cititorului dificultatea condiției în care se aflau cei din Negurenii Noi, unde majoritatea populației era formată din ruși, ucraineni, polonezi și alte naționalități stabilite aici la indicația puterii sovietice și pedepsiți prin munci cât mai mizere. Totuși, afirmă naratorul, cu mici excepții: „prietenia aceasta era de „nezdruncinat” și din considerentul că la Negurenii Noi se aflau grajdurile la care, duminica, ne adunam noi, copiii satului, să ducem caii la adăpat” (Butnaru, 2013, p. 69).

O altă etnie asupra căreia insistă autorul este pusă în evidență de soarta dificilă a lui Muncic, *copilul-evreu*, care fusese rănit în burtă de arma unor soldați

ce aveau, probabil, vreun ordin antisemitic. „A rămas în viață. Orfan de ambii părinți. Bunicul Ipatie l-a dus acasă, bunică-mea Catinca l-a oblojit, l-a ținut în blană de oaie, care potolește durerile și ajută la vindecare [...]. Era simpatizat, chiar drag satului. Muncea ceva la contabilitatea colhozului [...]. Nu era băiat prost. Înalt, bine încheșat, cumsecade” (Butnaru, 2013, p. 84).

Atitudinea binevoitoare față de copiii cu soartă dificilă nu se răsfrânge, însă, asupra tuturor cu aceeași forță. Astfel, sentimente ostile întâmpinau cele câteva familii de țigani stabilite, întâmplător!, în mahalaua bisericii. Protagonistul acestei etnii este Fică, **copil-țigan**, care ne este prezentat după cum urmează: „cam fricos. Dar și agățat de te miri ce arțăgos așa, din senin, fără motiv. Pentru că e singur și neapărat. Nu mai vrea să umble la școală. *Ce să fac acolo, dacă mă bat toți?* argumentează Fică interogativ. Pe de altă parte, la ce i-ar trebui țiganului prea multă carte? Ce umblă cei de la școală și de la sovietul sătesc și tot insistă să-l trimită maică-sa în bancă” (Butnaru, 2013, p.87). Despre alte familii de țigani se pomenește că ar avea 2-3 puradei.

Statutul social al părinților este foarte important, or, într-o situație similară se aflau și copiii din familii monoparentale, mai ales în cazul în care, unii mai aveau și nenorocul de a se naște nelegitimi: „Iar printre toți ceilalți, **legitimii**, cum ar veni, **cei din flori** (nu se folosea și mai durul *copil de gard*, iar delicatul italianism *bastard* încă nu se știa la Negureni), ca și cei **dați de suflet** în familii mai înstărite, aveau un statut oarecum aparte – mai retrași, mai luați peste picior, mai înghionțiți...” (Butnaru, 2013, p. 107). Această categoriei de copii este reprezentată de către Victor C., „cel mai chinuit dintre copiii Negurenilor [...] bătut, nehrănit acasă, dat afară când mamei îi venea hahalera, ostracizat, nedreptățit de lumea rea... Dar, uneori și miluit de către cineva... *Ce vină are copilul, Victoraș?*” (Butnaru, 2013, p. 108). Se observă și neconcordanța de care pomenește Leo Butnaru dintre semnificația numelui copilului și soarta sa de învins al standardelor societății, dar și al existenței în general. Tot din categoria copiilor care stârneau mila fac parte și cei născuți pe vremea foametei din 1946-1947, identificabili prin mărturisirea de mai târziu a cruntului adevăr: „Ne lăudam care mai de care: *La noi au fost nanii cutare și cutare. Ia privește ce mi-au adus!* Alți puști tăceau, nu se făleau. Dâșii nu prea aveau nași de botez, pentru că se născuseră exact *pe timpul foametei*” (Butnaru, 2013, p. 64).

În roman mai sunt specificați și **copiii din familii numeroase**, cu care Lică era în conflict frecvent, iar pentru a se răzbuna pe aceștia trebuia să-i prindă pe câte unul, altfel putea lua bătaie de la alți frați. Deși, mărturisește naratorul, „cearta între copiii unei mahalale nu ține mult” (Butnaru, 2013, p. 41), pentru că îi împăcau hoinărelile pentru furatul fructelor de prin livezile, viile și harbuzăriile colhozului.

O distincție tranșantă se impune și în baza criteriului de **apartenență politică a părinților**, precum și ocuparea de către aceștia a unor funcții de stat, adică diferența dintre **copiii ștabilor** satului sau orașului și **copiii crescuți cu frica de Dumnezeu**, în familii de săteni simpli. Exemplele identificate în roman sunt

exhaustive în această privință, vom enumera următoarele: copiii ștabilor nu erau botezați, iar dacă și se recurgea la acest rit, totul se făcea în mare taină; acești copii nu participau la realizarea datinilor și obiceiurilor în cadrul sărbătorilor religioase precum Crăciunul sau Paștele, nu erau lăsați la Scrânciobul inaugurat pentru această sărbătoare. „Ba chiar tatăl lor punea la cale hăituirea cetelor de mici colindători, urători, asmuțând pe urmele noastre învățătorii care ne identifica, ce certau, ne amenințau și ei, întâi cu „nota la purtare”, apoi cu altele și mai și” (Butnaru, 2013, p. 79).

În aceste circumstanțe, de suferit au avut cel mai mult copiii ștabilor, care „doar priveau de undeva din curtea casei triști, nedumeriți și ... interziși”. Nu este de mirare că acești copii, odată crescuți, au devenit cei mai mari „activiști” ai partidului, ai comsomolului, ai sindicatelor, uneori fiind și informatori ai securității, iar după încheierea studiilor ajungeau „în pepiniera nomenkla-turistă”, fapt argumentat și prin „inocularea avidității de privilegii, (in)diferența față de „prostime”, cinismul, comportamentul arogant, până și față de profesori” (Butnaru, 2013, p. 79).

La antipodul acestor mențiuni se situează *copiii mahalalelor*, cărora naratorul le creează un portret de grup, cristalizând o „microsocietate” ce-și are propriile legi nescrise, propriul mecanism de funcționare și propriul statut. Astfel, constatăm câteva particularități ale acestui personaj colectiv: „noi, copiii din vecini, umblam unii pe la alții, dintr-o curte în alta, știam multe din ce se întâmplau celor maturi sau din cele vorbite de ei” (Butnaru, 2013, p. 53). În felul acesta personajul implică trăsături precum: curiozitatea avidă față de lumea înconjurătoare, chiar și atunci când scenele văzute erau de o oroare nemaipomenită (prinsul mâinii în mașina de tocat paie, accidentul de automobil la marginea satului sau înecul oamenilor și al animalelor în apa Răutului), spiritul colectivității pentru hoinăreli, imitarea maturilor „pe la întruniri *festive* ale copiilor mahalagii ne povesteam și noi din cele auzite de la vârstnici (despre localități basarabene devastate de lăcomia hulpavei puteri sovietice)” (Butnaru, 2013, p. 65). În alt context: „noi, copiii, ascultam judecățile, aprecierile și constatările politicești ale flăcăilor, maturilor și, bineînțeles, ne formam o...viziune, un vocabular, să zic, memorizând fără mare dificultate ceea ce era, mai ales picant, învăluit în taină – cum să spun? – aluziv pre-sexual”. Copiii mahalalelor participau la obiceiurile și tradițiile organizate în timpul nunții, aruncând apă din gălețile pregătite din timp pentru miri, iar aceștia aruncau bani, motiv pentru care nunțile deveneau unul dintre sursele de venit ale copiilor.

O mare importanță pentru educarea tinerei generații o aveau flăcăuanii care deseori făceau haz pe seama picilor, fie povestindu-le basme-horror despre răposații care se prefac în strigoi și apoi își caută rudele ce i-au nedreptățit, fie cedându-le din țigări în schimbul execuției unor porunci umiltoare, fie afundându-i forțat în apă: „sigur, înghițeam apă, ni se holbau ochii, țipam, răcneam, amenințam cu *las că-ți...* – fără a putea sfârși fraza – *arată el tata*” (Butnaru, 2013, p. 95). Uneori, însă, acești flăcăuani erau de mare ajutor sătenilor, când copiii puteau

aduce mai multe daune decât foloase, precum în cazul salvării lelii Anica de sub Lutăria dărâmată: „și vreun flăcău în toată firea ne apuca pe câte doi de coate, zburdăcându-se aiurea” (Butnaru, 2013, p. 126), pentru că copiii sunt numiți *farmazoni*, *antihârți* și *antihriști* când se urcau pe movilele dărâmate peste lelea Anica. Când, însă, li se cere ajutorul în privința căutării talismanului Anicăi rămas sub pământ, copiii sunt numiți *mânji* și învinuiți că slabă nădejde să se primească alt ajutor din partea lor.

Diferențele de *vârstă* sunt foarte importante pentru ierarhizarea copiilor mahalalelor, acestea determină autoritatea copilului în cadrul grupului. În felul acesta: „la pod, unde se ducea la murat cânepa Negurenilor și a Chițcanilor, se scăldau nătăfleții de până la 7 ani și cei fricoși de 8-9 ani, pentru a fi în vizorul maturilor” (Butnaru, 2013, p. 105). Cei mai măricei, însă, aveau alte locuri de scădat precum: la Stuh, la Soroceanu, la Motor, la Cot, puncte strategice pentru care, nu de puține ori, băieții se luau la bătaie soldată cu împroșcatul nisipului sau al nămolului pentru cel care urma să iasă din apă și să se îmbrace deja.

Imaginea generală a unui *copil sovietic* sau *ne-sovietic*, care de asemenea modelează o distincție între cele două proiecții este Robertino Loretti – copilul ce făcu epocă, supranumit *copilul de aur* și *copilul minune* al timpului, net deosebit la nivel de comportament, vestimentație și chiar mentalitate, de soliștii corului de copii din URSS – căci italianul nu purta cravată roșie, nu se saluta cu palma-muchie dusă în dreptul frunții și cu strigătul *Întotdeauna gata!* asemeni copiilor sovietici și nu lupta „pentru cauza comunismului, ci pentru cea a cântecului”. Un alt prototip al proiecției copilului sovietic era imaginea lui Volodea, copilul-personaj al Abecedarului, nume primit de Ulianov – Lenin în copilăriei. Astfel încât mai toate sarcinile din respectivul manual îl aveau drept protagonist, ce semănau în sufletele noului elev de tip sovietic semințele binelui, al adevărului și al dreptății, dar nu uita nici de neghina ideologiei comuniste!

Următoarea distincție de care ne ocupăm este cea de *copil-copil* și *copil-elev*, căci odată cu înscrierea la școală, copiii erau învățați principiile și valorile omului sovietic, pentru a-i crește „oameni ai sistemului”. Iată de ce romanul prezintă două tipuri de copilării ale aceluiași personaj-narator, și anume cea de copil în mediul rural, ce dialoghează cu imaginea luminoasă și plină de năzbâtii ale copilului universal din *Amintiri din copilăriei* și un tipar al copilării sovietice, ce are alte aspirații și alți eroi pe care să-i urmeze, care studiază modelul lui Pavlik Morozov și este încântat de biografia lui Iurii Gagarin. Elevul sovietic care este scos în fața detașamentului de pioneri, lăudat și propus drept exemplu al altor pioneri pentru o faptă bună, dar și blamat pentru nerespectarea uniformei școlare sau pentru comportament antisovietic în cazul neparticipării la vreo sărbătoare socială etc.

Deci și în rândul *pionerilor* sadea se mai întâmplau excepții, precum în cazul lui Milea Cazacu, care având un puternic spirit creștinesc dezvoltat, dar și dorință de aventură, propune să se fure scheletul din cabinetul de anatomie, pentru a fi înmormântat după tot canonul în cimitirul satului. O altă categorie o constituiau *repetenții*, care anual puteau forma cam două echipe de fotbal, de care

erau pasionați toți copiii mahalalelor, iar cel mai talentat era Iacob al lui Boldu-
mea – repetent potențat pe toate liniile, dar foarte promițător în ale fotbalului. Un
alt repetent *promițător* era V. M. care fusese pedepsit pentru că adusese o broască
ca să sperie fetele de însuși directorul instituției de învățământ prin a fi purtat din
clasă în clasă cu broasca legată prin sfoară de nasturele uniformei și cu mesajul pe
buze: *cine va face ca mine, ca mine va ajunge*, încalcând codul elevului sovietic!

O altă distincție la care atragem atenția în acest context este cea legată de
gen, identificând, de alt fel, foarte puține personaje feminine în romanul autobi-
ografic. Naratorul face trimitere la personajele feminine în cazul în care cineva
dintre camarazi scâncește sau este fricos. Verișoarele nu pot fi luate în serios, ele
nu știu să se joace așa ca băieții, ruscuțele pot fi uneori trase de găte, pentru că
trec pe teritoriul străin, iar fata doctorului, care, apropo, era foarte frumoasă, îi dă
curaj lui Lică să nu mai plângă pentru degetul însângerat.

O ultimă dihotomie identificată în romanul *Copil la ruși* este între *copii de
la sat* și *cei de la oraș*. Naratorul meditează asupra condiției, oarecum, privilegia-
te a celor de la oraș după cum urmează „să fi fost copil orășean, mai versat în ale
lumii, cum ar veni, i-aș fi putut expedia o scrisoare de mulțumire și omagiu pentru
inventarea patefonului” lui Emile și Charles Pathé. Dar această frustrare a copilu-
lui născut la sat nu este decât una efemeră, or, în acest sens Lucian Blaga afirma:
„...pe cât de adevărat e că mediul cel mai potrivit și cel mai fecund al copilăriei e
satul, pe atât de adevărat e că și satul la rândul lui își găsește suprema înflorire în
sufletul copilului. Există un apogeu exuberant, învoit și baroc al copilăriei, care
nu poate fi atins decât în lumea satului și există pe de altă parte aspecte tainice,
orizonturi și structuri secrete ale satului, care nu pot fi sesizate decât în copilăriei”
(Blaga, 1972, p. 3). Ținem să subliniem încadrarea perfectă a peripe-țiilor prin
care trec tipologiile personajelor sus-numite, or schimbarea cadrului spațial ar
denatura, nemijlocit, și semnificațiile intrinseci ale elementelor, precum și s-ar
pierde, de asemenea, conceptul de *mahala*.

Așadar, reperele identificate mai sus drept categorii distincte pentru a clasi-
fica personajele românești din romanul lui Leo Butnaru ne-au facilitat stabilirea
unei prime tipologii în cadrul pentru amplul context al copilăriei sovietice în spa-
țiul basarabean.

Bibliografie:

1. Anghelescu, M., Ionescu, C., Lazărescu, Gh., *Dicționar de termeni literari*,
București, Ed. Garamond, s.a., p.179-180.
2. Blaga, L., *Elogiu satului românesc in Izvoade – eseuri, conferințe, articole*,
București, Ed. Minerva, 1972.
3. Butnaru, L., *Lista basarabeană/ Copil la ruși*, București, Ed. Cartea
Românească, 2013, 362 p.
4. Panaitescu, V., *Terminologie poetică și retorică*, Iași, Ed. Universității
„Alexandru Ioan Cuza”, 1994, p. 136.